

Den unge GAN

Symbolisten från Nöden i Lund

JAN TORSTEN AHLSTRAND

Många svenska konstmuseer försummar i dag sin historiska uppgift att genom basutställningar hålla minnet levande av de konstnärer som har gått före oss. Konstnärer som var betydande på sin tid är i dag bortglömda, eftersom nästan ingenting av dem visas längre i museerna. I Lund-Malmö-regionen fanns för hundra år sedan och mer en betydande konstnärskoloni med namn som gamle Gustaf Rydberg (1835–1933), kunglig målare och vän med Karl XV, Jöns Mårtensson (1855–1912), Anders Trulson (1874–1911), Ernst Norlind (1877–1952) och Johan Johansson (1879–1951) – för att nämna några av de främsta i högen. Någon enstaka tavla av dessa konstnärer hänger väl uppe i Malmö konstmuseums stilhistoriska avdelning i Malmöhus, men det är det lilla det, särskilt om man jämför med hur det var för femtio år sedan, när jag läste konsthistoria i Lund, och man hade en mer eller mindre permanent utställning i översta våningen med Carl Fredrik Hill som flaggskeppet.

Vill man se t.ex. Ernst Norlinds måleri får man åka ut till Borgeby slott, där den på sin tid så ryktbare »storkmålaren» och allkonstnären bodde, men i museerna letar man förgäves efter honom. Jöns Mårtensson är representerad med ett stramt självporträtt och med keramik och ett handskuret skåp i Kulturens modernismutställning i Vita Huset. Men Johan Johansson, som av sina kolleger kallades »Hövdingen», är i det närmaste utplånad i sin hemstad Lund. Man får åka ner till Ystad för att finna några verk utställda av honom i Ystads konstmuseum (på min tid som museichef i korsvirkesmetropolen inrättade jag ett särskilt kabinett för den förr så välkände lundakonstnären, som ofta vistades på Österlen, men det har en senare museichef eliminerat).

Hill och GAN

De enda skånska målarna från denna epok, som har överlevt den utplånande glömskan, är Carl Fredrik Hill (1849–1911) och Gösta Adrian-Nilsson (1884–1965), båda två fixstjärnor i dag på konstmarknaden med sensationella priser på auktionerna. Båda är väl representerade i Kulturens modernismutställning, särskilt GAN, som tillsammans med sin vän silversmeden och skulptören Wiwen Nilsson (1897–1974) är själva ankaret i denna permanenta utställning högst upp i Vita Huset. Även en fjärde lundason är representerad här, nämligen Viking Eggeling (1880–1925), internationellt känd som en av den animerade filmens skapare på 1920-talet. Men till skillnad från de tre nämnda lundakonstnärerna lämnade Eggeling staden redan i 17-årsåldern och gjorde sin korta konstnärskarriär i Zurich och Berlin, innan han avled i den tyska huvudstaden i maj 1925, endast 44 år gammal.

GAN som dandy à la Oscar Wilde. Foto: Ateljé Jaeger, Stockholm 1908..

Medan Hill kom från en välbeställd professorsfamilj, som bodde vid Skomakaregatan, växte den unge Gösta Adrian-Nilsson (GAN) upp i den nya proletärstadsdelen »Nya stan», i folkmun också kallad »Nöden». Hills stora tragedi var att han drabbades av en psykos (schizofreni) i Paris år 1878. Via Sankt Hans hospital i Roskilde kom han efter fem år, 1883, tillbaka till sin hemstad, där han först togs in på Lunds hospital, som från 1931 hette Sankt Lars söder om Lund. Men hans högborgerliga familj med mor, två systrar och tjänstefolk tog efter några månader hem det sjuka geniet till professorsbostaden mitt i Lund (fadern hade avlidit 1875), där den stillsamme Hill i lugn och ro i sitt rum på övervåningen nästan dagligen arbetade med sina numera så berömda »sjukdomsteckningar». De senare är

nog lika kända i dag bland psykiatrins folk som bland konsthistorikerna, av vilka lundaprofessorn Sten Åke Nilsson är den som på senare år forskat och publicerat mest om Hill.

Nöden i Lund

Nya stan eller Nöden byggdes ut under 1870-talet i sydöstra delen av Lunds medeltida stadskärna på ett område som kallades »Ripas äng». In i de nya låga arbetarebostäderna flyttade hantverkare och egendomslösa lantarbetare för att söka sin utkomst i de fabriker, som byggdes i Lund under akademistadens första industrialiseringsfas i slutet av 1800-talet. Där uppstod också det första ghettot i Sverige genom inflyttning av förföljda judar från Central- och Östeuropa. Nya stan kom därför i folkmun även att kallas »Judéen».

Ungefär hundra år efter Nya stans tillkomst publicerade etnologiprofessorn Sven B. Ek sin klassiska skildring *Nöden i Lund* (1971). Ek bekräftar att den nya proletärstadsdelen var »smittad» av ett socialt stigma: »I Lund fanns en utbredd, negativ inställning mot den sydöstra stadsdelen och inte minst mot dess invånare. Det sociala kastsamhället med dess bottenskikt av parias framträder i västerländskt urvattnad form. T.o.m. rädslan för den sociala smittan framskymtar i en del av utsagorna.» Ek berättar även om hur han under sina skolår vid Katedralskolan så sent som på 1940-talet undvek att besöka Nöden, som då ännu drogs med sitt dåliga rykte.

Klasskillnaderna var knivskarpa i Sverige under den oscariska och post-oscariska tiden. Akademiprofessorerna och borgerskapet bodde i centrala Lund, i trakterna kring domkyrkan och universitetet, medan arbetareklassen bodde i fattigstadsdelar som Nöden eller den framväxande nya stadsdelen väster om järnvägen. Studentexamen var förbehållen en liten minoritet, vars föräldrar hade råd att bekosta sönerns skolgång i läroverket. Men märkligt nog kunde den fattige nödaynglingen Gösta Adrian-Nilsson, tack vare en folkskollärares ingripande, i tioårsåldern börja i realskolan på Lunds Högre Allmänna Läroverk, som den anrika Katedralskolan hette då.

Hökarboden

GANs föräldrar befann sig dock ett snäpp högre upp på den sociala rangskalan i Nya stan. De var ett inflyttat småbrukarpar, som 1880 hade bosatt sig i ett enkelt hus av grågult tegel i korsningen av Trädgårdsgatan och Korsgatan. Där

öppnade de, tack vare ett arv som modern Anna Nilsson fått, ett hökeri, en handelsbod, med ingång från det avskurna hörnet mellan de båda gatorna. Fadern Nils Nilsson, som benämnde sig handlande, slog sig även på handel med kol och ved och hade en »kolahodda» inne på gården. Där växte Gösta Adrian, född den 2 april 1884, och hans tre syskon upp, en äldre bror och syster samt en sju år yngre syster, som hette Esther och blev det syskon som kom att stå honom närmast.

Det oansenliga grågula huset i korsningen mellan Trädgårdsgatan och Korsgatan står alltjämt kvar men är invändigt helt ombyggt. Den forna ingången till det nilssonska hökeriet pryds sedan hösten 1985 av en minnesskylt, som berättar att »konstnären och författaren GAN växte upp i detta hus» (artikelförfattaren hade själv nöjet att inviga den en regnig och blåsig sjätte novemberdag). Av den forna fattigdomen i Nöden märks numera ingenting. De gamla arbetarebostäderna togs från 1960-talet successivt över av akademikerfamiljer, moderniserades och kompletterades med nya envåningshus på de avrivna tomterna.

Ur nuets perspektiv kan det förefalla som ett smärre under att bondsonen Gösta Adrian-Nilsson kom att utvecklas till modernismens främste pionjär i svensk konst, banbrytare för nya riktningar som futurism, kubism och konkretism. Något konstnärligt eller litterärt påbrå kunde han inte skryta med. Men uppenbarligen närdes hans klara intellekt av en rik fantasibegåvning, kanske nedärvd från den verklighetsfrånvände fadern, »en Dostojevskyfigur» enligt GAN. Den estetiska läggningen tycks ha varit ett arv från modern, som med sin praktiska och verklighetsnära läggning var den som höll ihop det nilssonska hemmet. På väggarna hängde skånska allmogevävnader, och ovanför dörrarna till hökeriet satt färgade glastrutor som lyste som kyrkfönster när solen låg på från väster. På det nya Kulturhistoriska museet, grundat av Georg Karlin 1892, kunde Anna Nilsson och sonen Gösta Adrian beundra skånska flamskvävnader med abstrakt stiliserade figurer mot en svart bakgrund. Det är ingen tillfällighet att GAN redan vid 24 års ålder, 1908, blev ständig ledamot i Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige, som alltjämt är huvudman för Kulturen i Lund, eller att han i slutet av 1920-talet kom att samarbeta med den av Karlin grundade konstslöjdsantalten på Kulturen.

Marcus Larsons brinnande ångbåt och Jöns Mårtensson bibel

När GAN var i 15-årsåldern fick han sina första stora konstupplevelser. I Akademiska Föreningens tegelborg hängde det romantiska geniet Marcus Larsons stora skeppsbrottsmålning, som Larson hade målat på bara tio timmar i februari

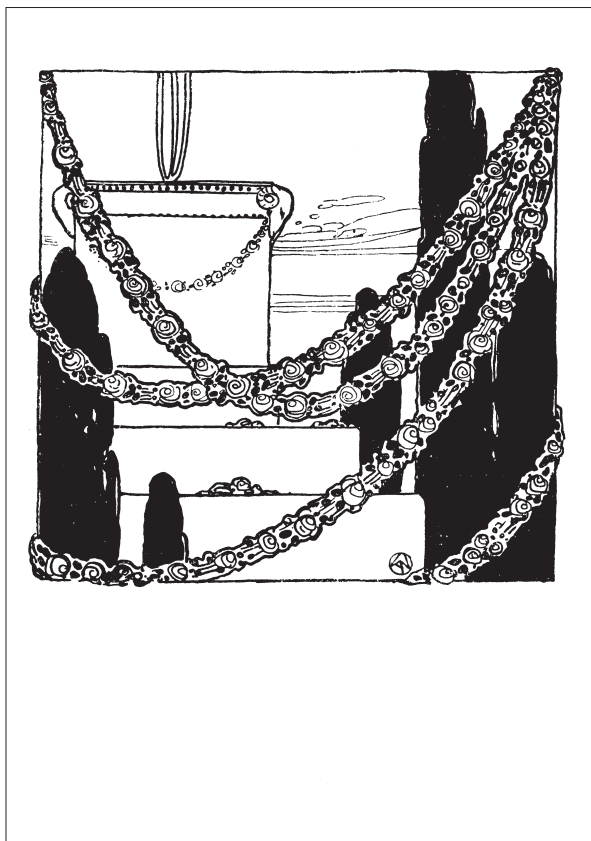
1859 efter ett vad med studentcorpsen i Lund. Kontrasten mellan den brinnande ångbåten och svärtan i målningen gjorde ett djupgående intryck på ynglingen från Nöden, som hade smugit sig in i studenternas högborg: »... ingen tavla i världen har GRIPIT mig så som den, som grep trettonåringen i en andlös stund, då rummets gränser utplånades och gossen själv blev en låga i flammorna från den brinnande ångbåten i Marcus Larsons målning.» (GAN i Stockholms-Tidningens söndagsbilaga 19.12 1948). Den andra stora konstupplevelsen vid samma tid blev Jöns Mårtenssons textade och illustrerade bibelverk, *Menniskones son*, som visades i Lunds domkyrka 1899, en modern motsvarighet till munkarnas illuminerade bibelverk från medeltiden (numera utställd i Domkyrkomuseet). Om man i GANs beundran för Larsons romantiska undergångsmålning möter det starka temperamentet hos den senare futuristen och kubisten, så är det ett nästan motsatt personlighetsdrag som speglas i hans beundran för Mårtenssons bibelverk: dragningen till det fantasifullt och snirkligt dekorativa, till den hantverkliga och omsorgsfulla precisionen i mindre uppgifter av mera dekorativ karaktär.

GAN blev inget skolljus på Katedralskolan men ägnade sig desto flitigare åt att rita och måla och skrev även poesi. Julen 1900 överraskade GAN sina föräldrar med att överlämna ett album med 33 romantiska svenska folkvisor, textade och illustrerade med en häpnadsväckande fantasifullhet och variation, inspirerad av Jöns Mårtenssons omfångsrika bibelverk. »Det är ett för att vara av en sextonåring förbluffande skickligt genomfört verk /.../ Förhållandet mellan bild- och texttytor samt textens rubriker, anfangar och kapitäl är beräknat och avvägt så att största möjliga harmoni och jämvikt skall ernås», skrev GANs förste biograf Nils Lindgren 1949.

Ryktet om GANs ungdomliga bragd spred sig, och hans teckningslärare Axel Hjalmar Lindqvist, den populäre »Ritis», blev begeistrad och satte så småningom GAN i kontakt med sin kollega Jöns Mårtensson, som tog med den unge adepten på utflykter i Lunds omgivningar och gav honom hans första lektioner i måleriets grunder.

GANs dubbla debut

Efter studentexamen 1903 med ett ganska slätstruket betyg men med lilla a (dvs. näst högsta betyg) i teckning följde några trevande år som apotekselev och kontorist i Malmö, studier vid Teknisk Selskabs skole i Köpenhamn 1904–05 och tillfälligt jobb som dekorationsmålare på Tivoli, rekryten på Revingehed,

Inledande vinjett i debutboken *Dikter* 1907.

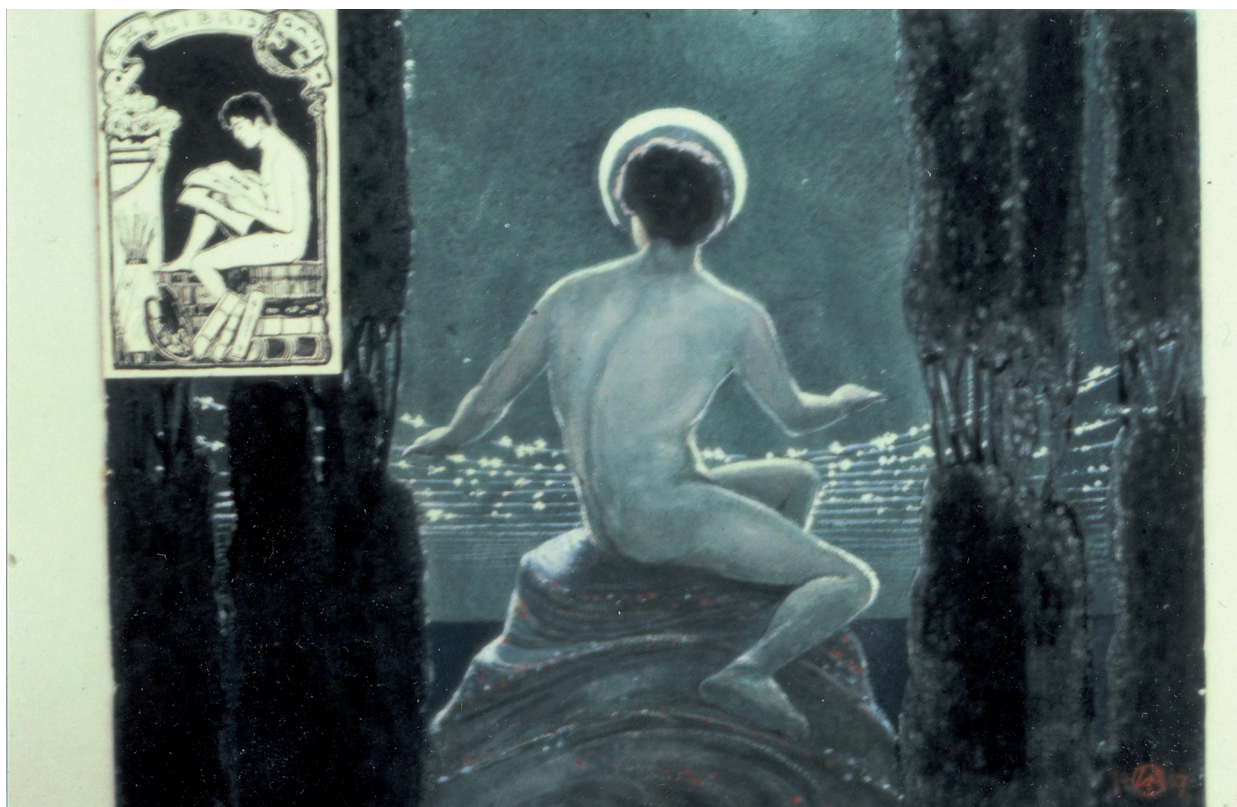
journalistjobb och novellskrivande i Stockholm, innan GAN våren 1907 debuterade som poet med en diktsamling som kort och gott fick titeln *Dikter*. Var och en av de fyra avdelningarna i diktsamlingen inleds med en tecknad vinjett i tidstypisk jugend- eller art nouveaustil. En skånsk föregångare i detta avseende var den sju år äldre Ernst Norlind, som bl.a. hade illustrerat diktsamlingar av Anders Österling och Vilhelm Ekelund. Tonen i GANs debutbok är det slutande 1800-talets dekadenta symbolism, och kritiken var inte nådig. Ord som »kvalmig», »sjuklig» och »kvasiromantisk» förekom i recensionerna, och flera kritiker anmärkte på att GAN var för sent ute med den sortens poesi och på det ymniga användandet av färgadjektiv.

Klarsynt på sitt sätt var Sven Söderman, som i Stockholms Dagblad den 25.8 1907 skrev: »Innehållet utgöres af en mycket oklar men lidelsefull erotik. Föremålet är en mystisk person, i likhet med poeten själv hängifven en kärlekskult, hvars ritual endast de invigda känna till. Det är icke utan att man ibland kommer att tänka på satanismen i *À Rebours* och på någon enstaka dikt av Baudelaire.» Han uttalade även en viss uppskattning av vinjetterna i boken.

Söderman slog huvudet på spiken. Författaren till *Les fleurs du mal* (Det ondas blommor) hörde till den unge GANs husgudar, liksom Joris-Karl Huysmans, författaren till *À rebours* (Mot strömmen). I sitt exemplar av *Les fleurs du mal* har GAN skrivit »Vi överlever allt – utom döden», följt av en liten dikt som är tillägnad Baudelaire (i författarens ägo). Men GANs litterära husgud framför andra vid denna tid var Oscar Wilde, vars dandyaktiga pose han direkt imiterade i ett ateljéfoto 1908. Han gjorde samma år en humoristisk karikatyr av den berömde engelske författaren och signerade redan då rakt av med initialerna G.AN. Eljest använde han sig under sin symbolistiska period av en cirkelformad monogramsignatur, som också byggde på hans tre initialer.

I oktober 1907 debuterade GAN även som konstnär med en utställning i

Lunds universitets konstmuseum högst upp i själva universitetshuset, där Ewert Wrangel härskade som professor i estetik, som på den tiden omfattade både konst- och litteraturhistoria. GAN ställde ut tillsammans med en annan studentkonstnär, Pär Axel Olsson, amanuens vid Kulturen. GAN visade en bukett små akvareller, teckningar och oljor, som hängde tätt i grupper. Den dominerande stilen var en tidstypisk jugendsymbolism. En bild av en kvinna i en påfågelsliknande klänning påminner om Aubrey Beardsley, som hade väckt uppseende med sina djärva illustrationer till Oscar Wildes pjäs *Salome* och som med sitt raffinerat eleganta linjespel i svart och vitt var en av GANs inspirationskällor. Men eljest var det sköna nakna ynglingar i stiliserat romantiska landskap, som dominerade i GANs kollektion och det får nog sägas ha varit djärvt av den då 23-årige konstnären att exponera så många bilder av denna typ under en tid, då homosexualitet var tabubelagt och homosexuellt umgänge förbjudet i lag. Dessa bilder renderade honom också en sarkastisk skrapa av den jämnåriga Anders Österling, som recenserade utställningen i Skånes Nyheter: »Gösta Adrian-Nilssons akvarellsmåsaaker visa sporadiskt en viss dekorativ talang, men jag får bekänna att jag inför denna exalteradt skildrade mängd av rosenkransade manliga

GAN: Målning med naken ung man, 1906. Infälld till vänster: GANs exlibris med porträtt av honom själv, tusch 1907. Båda verken tillhör Kulturen i Lund

GAN: Mr. Oscar Wilde. Tuschteckning 1908. Malmö Konstmuseum.

nuditeter känt en helt filiströs önskan att för en tid se artisten placerad å det isblock, som tills vidare å en af hans teckningar upptages av en stjärnskådande yngling.»

Förmodligen var det i samband med debututställningen i Lund hösten 1907, som GAN flyttade tillbaka till hemstaden efter bohemtiden i Stockholm. Under de följande fem åren, fram till uppbrottet till Berlin i början av 1913, hyrde GAN rum i övervåningen i ett tvåvåningshus vid Krafts torg med utsikt mot Lunds domkyrkas absid och Lundagård. Det på 1920-talet rivna huset hade nummer sex och kallades i studentkretsar vitsigt för »homosexan». På sitt skrivbord hade GAN inte mindre än tre fotografier av den beundrade Oscar Wilde, som efter

skandalprocessen i London 1895, då Wilde dömdes till två års fängelse i Reading för »sodomi» måste ha varit ett ypperligt identifikationsobjekt för en ung skönande i Lund med homosexuell läggning. I GANs boksamling fanns flera volymer med Wildes prosa, bl.a. *The Picture of Dorian Gray*. GAN tilltalades starkt av Wildes estetik om konstens överhöghet över naturen och hans raffinerade sätt att göra livet till en konst. Hos Wilde kunde han finna tröst för sin »onyttighet» som poet och konstnär, ty konsten var inte bara *a priori* onyttig – det var också dess uppgift att vara så. Wildes estetiska filosofi om konsten som det högsta i livet skulle alltid förbli en grundbult i GANs konst- och livsåskådning, även sedan han efter vistelsen i Tyskland 1913–14 hade bytt paradigm och blivit en fullfjädrad modernist.

Bengt Lidforss och Lundabohemen

Den dubbla debuten som poet och konstnär 1907 följdes nästa år av diktsamlingen *Sånger om kärleken och döden*, utgiven av Wahlström & Widstrand. Av GANs fyra skönlitterära böcker från åren 1907–12 är det den typografiskt och

konstnärligt mest genomförda. Titeln är en efterklang av den dekadenta sekelskiftessymbolismen, som fortfarande var en vogue bland litterära kretsar i Lund. Omslaget pryds av en androgyn figur med ett rykande rött hjärta, och var och en av de åtta balladerna i den lilla diktsamlingen föregås av en stilfullt tecknad vinjett, som visar GANs skicklighet som illustratör. Den vemodigt romantiska sviten avslutas med »Skräcknatten», där GAN vågat sig på att dikta om den tidens mest fruktade könssjukdom, alltså syfilis, vilken avslutas så:

»Och plötsligt vid min sida tätt står en skugga hög,
en skugga ej av människa, ej ande.
Med sänkta ögon står den, beslöjad, stum och hög –
jag viskar fram – vem är du, vad, okände?
och sakta svarar skuggan: ur en förgiftad flod
mitt dop jag fick, jag döper med samma gift ditt blod –
mitt namn är Syphilis, den levda döden.»

GANs andra diktsamling blev uppmärksammas av flera recensenter, bl.a. av storheter som Bo Bergman, Fredrik Böök och John Landquist. Den på sitt sätt klarsynte Sven Söderman framhöll i Stockholms Dagblad släktskapet med både Baudelaire och Swinburne och ansåg att GANs nya diktsamling innebar »ett formellt framsteg framom den föregående diktsamlingens kvalmiga färgsymfonik» och konkluderade: »Konsturteckningen framträder mer och åskådliggör, och själva känslöstämningen äger stundom äkthet. Det är något genomlevadt, som strävar till konstnärlig bild. Dessa omdömen gäller mest de första balladerna, som gifva den intima sympatien mellan män ett vackert uttryck. Oscar Wildes 'Ballad of Reading gaol' har här bidragit till tonens fall och versens struktur. /.../ Samlingen röjer en sjuklig, men obestridlig lyrisk begåfvning och versens rörelse är konstnärlig.»

Genom sina båda diktsamlingar

DEN DÖDE VÄNNEN

Vinjett till den första balladen i diktsamlingen *Sånger om kärleken och döden* 1908.

och sin utställning fick GAN »entrébiljett» till den så kallade Lundabohemen, ett intellektuellt kotteri av likasinnade akademiker som umgicks på Akademiska Föreningen och det då ganska nya Grand Hotell. I kretsen ingick författarna Theodor Tufvesson och Harald Wagner, slavisten och sonettdiktaren Sigurd Agrell, den skicklige tecknaren Harald Sjövall, som gjorde den klassiska affischen till lundaspexet *Uarda* 1908, filosofen Alf Nyman, journalisten Elsa Collin, såvitt bekant den enda kvinnan i kretsen, med flera. Det kan i sammanhanget inskjutas att Gunnar Serner, den sedermera under pseudonymen Frank Heller så kände författaren, vid samma tid umgicks i ett annat och mera konservativt kotteri på Grand. Dock fanns det beröringspunkter mellan de båda kotterierna, och intressant nog disputerade den unge Serner våren 1910 på en avhandling om den engelske poeten Swinburne, som GAN hade jämförts med av kritikern Sven Söderman. Centralgestalten i Lundabohemen var Bengt Lidforss, ofta bara kallad BL, Lunds mest omtalade och omstridde akademiker kring förra sekelskiftet. GAN gick under smeknamnet »Göstian» och kallades även för »Sammetsskalden», eftersom han hade en rock som var fodrad med brun sammet. Bertil Malmberg, som gästspelade i Lundabohemen våren 1910, har gett ett roande och kärleksfullt porträtt av kretsen i sin självbiografi *Ett stycke väg*, där GAN felaktigt kallas för »Chokladskalden», syftande på »hans bruna, elegant diktade kostym, säkerligen den enda han ägde». Det intellektuella kotteriet gav med ojämna mellanrum ut en illustrerad litterär kalender, *Majgreven*, föregångare till studenttidningen *Lundagård*. Bland medarbetarna fanns även namn som Ola Hansson, Bengt Lidforss och Vilhelm Ekelund. GAN debuterade 1908 i *Majgreven* med en dityramb och flera vinjetter och medarbetade senare med dikter och illustrationer samt även två omslagsbilder 1912 och 1913. Han tecknade även omslagsvinjetter till diktsamlingar av Sigurd Agrell och Theodor Tufvesson.

Theodor Tufvesson, »den skånska slättens skald», blev en nära vän till den unge poeten GAN. I ett brev till Tufvesson den 6.9 1909 beklagade sig GAN över Lundabohemens förmenta avsaknad av bohemegenskaper och fortsatte: »Så mötte jag Bengt – och jag måste bekänna detta var en rikare tröst än jag kunnat ana efter alla skuffelser. Och jag sätter en ära i att räkna mig som hans vän.» Den berömde och beryktade botanisten, socialisten och publicisten Bengt Lidforss, som då var i 40-årsåldern, omgav sig gärna med en krets av beundrande, intellektuella unga män. Lennart Leopold har i sin avhandling i detalj kartlagt Lidforss verksamhet på det litterära fältet och hans omfattande litteraturkritiska produktion. Som kritiker gick Lidforss, i polemik mot de stockholmscentrerade

kritikerna, i bräschan för skånska poeter som Albert Ulrik Bååth, Ola Hansson och Vilhelm Ekelund. Lidforss blev något av en mentor för den 16 år yngre poeten »Göstian» och introducerade honom i tidningen Arbetet, där Lidforss var den mest framstående medarbetaren.

Bengt Lidforss var den socialdemokratiska arbetarrörelsens förgrundsgestalt i Skåne i början av 1900-talet. Men någon marxist i egentlig mening var han inte, han stod t.ex. främmande för den materialistiska historieuppfattningen. GANs eget intresse för dagspolitiken tycks ha varit ringa, trots hans egen halvproletära bakgrund. De sympatier som han under Lidforss inflytande fattade för den unga arbetarrörelsen låg huvudsakligen på det ideella planet. Däremot tycks han ha tagit starka intryck av Lidforss nietzscheanskt och homoerotiskt färgade beundran för manlig kraft och viljestyrka, för den geniala undantagsmänniskan. Förmodligen var kärleken till litteraturen och poesin det starkast förenande bandet. På en i GAN-arkivet i Lunds universitetsbibliotek bevarad pappersserviett har Lidforss ur minnet översatt den tyske romantikern Mörikes dikt »Denk es, o Seele!» och tillägnat den »Göstian». Händelsen inträffade 1909 ombord på färjan till Köpenhamn, och väl där skrev de båda kumpanerna in sig på hotell under pseudonymerna »Herbert Spencer» och »Arvid Schopenhauer».

Två novellsamlingar och två utställningar

Dekadentstämningen och melankolin nådde sin kulmen hos GAN i novellsamlingen *Porträttet och andra berättelser* (1910), vilken är påverkad av Edgar Allan Poe och Joris-Karl Huysmans, »vilka varit mina läromästare», som han själv skrev i ett brev 1.7 1910 till förlaget Wahlström & Widstrand (i boken *Herrar Wahlström & Widstrand* har det av GAN handskrivna namnet Huysmans van-tolkats som »Hugsamma»). Det som kanske frapperar mest vid läsningen av denna exalterat svårmodiga bok är hur öppet GAN i ett par noveller antyder sin homosexualitet, särskilt i »Guldpennan». I novellen »Lycksalighetens ö» nämner han upprepade gånger namnet »Ilia, min älskade», givetvis som ett kvinnligt väsen, men för hans lundavänner kan det inte ha varit någon tvivel om vem som åsyftades. GAN hade vid den tiden ett intensivt och långvarigt kärleksförhållande med en ung metallarbetare, som han kallade »Ilja» efter hjälten i en roman av Gorkij. När *Porträttet* kom ut i december 1910 befann sig GAN för andra gången på en konstskola i Köpenhamn. Det var efter ingripande av Bengt Lidforss och dennes vän anatomidocenten Lännart Ribbing, som GAN fick ekonomisk möjlighet till en andra studieomgång i Danmarks huvudstad. Ribbing

hade på sensommaren 1910 sett en grupputställning med bland andra GAN och Döderhultaren (!) på en konstsalong vid Södergatan i Malmö och sedan pratat med Lidforss om att hjälpa »Göstian». Enligt GAN talade de båda vännerna med GANs far och förmådde denne att bidra till sonens återupptagna konststudier hösten 1910.

Kunstnernes Studieskole, Zahrtmanns skole, var en känd friskola i Köpenhamn i konflikt med det konservativa Kunstakademiet. »Det intense farvestudium og kravet om dristige eksperimenter gav skolen mange modstandere i de traditionella kunstkredse, men blev af største betydning for eleverne, ikke mindst for den generation, der skulle komme til at stå for det moderne maleris gennembrud», skriver Hanne Honnens de Lichtenberg i sin monografi över den zahrtmannska skolan. Efter en visit hos grundaren Kristian Zahrtmann fick GAN Johan Rohde som lärare på skolan. Undervisningen bestod främst i att måla och teckna efter modell, vilket GAN avskydde. Han var enligt egen utsago mer intresserad av de geometriska hjälplinjerna än av att teckna av modellens kvinnliga kurvatur. Det blev en konflikt med läraren Rodhe, och denne skall bistert ha sagt: »De er her for at tegne modell og ikke for at lave kunstverk.»

När GAN kom tillbaka till Lund våren 1911, var hans symbolistiska period över. Under 1911–1912 målade han huvudsakligen landskap, stilleben och porträtt i en stil påverkad av både impressionismen och av Vincent van Goghs expressionism, som han hade tagit till sig i Köpenhamn. Denna korta mellanperiod mellan GANs jugendsymbolism och den modernistiska stil, som han utvecklade efter tiden i Tyskland 1913–14, är föga känd. Han målade då bland annat flera porträtt av »Ilja», en interiör från sitt hem vid Krafts torg och en vacker impressionistiskt betonad utsiktssbild av Lunds domkyrkas absid med Lundagård i bakgrunden. En annan intressant målning från denna mellanperiod är *Stilleben med halmhatt* (1912, Norrköpings konstmuseum), där GAN med kraftfull konturering och ett uppvikt perspektiv a la Cézanne tycks vara på väg mot en mera modern stil. Samma år hade han en ateljéutställning med ett 30-tal verk vid Mårtenstorget i Lund och publicerade sin fjärde skönlitterära bok med titeln *Den försvunna modellen och andra berättelser*, utgiven på Framtidens Bokförlag i Malmö, säkerligen med hjälp av Bengt Lidforss. Det är en novellsamling av mindre allvarstyggt och mera lättsamt slag än den föregående. Ett par av novellerna hade tidigare varit publicerade i *Hvar 8 Dag*, som var den tidens mest lästa veckotidning i Sverige och som GAN medarbetade i under många år. Med ateljéutställningen och sin andra novellsamling satte GAN punkt för sina första författare- och konstnärsår, som hade börjat med den dubbla debuten 1907.

Nästa etapp i hans konstnärliga utveckling blev Berlin – den stora vändpunkten i GANs liv. Men det är, som Kipling skrev, en annan historia. Dock kan det tilläggas att GAN träffade sin mentor BL en sista gång, då han var hemma från Berlin på förhösten 1913. Lidforss bad då sin forne adept att rita omslaget till det som kom att bli hans sista bok, *Polemiska inlägg*, utgiven några veckor efter Lidforss död den 23.9 1913. Omslagsbilden blev, passande nog, en flammande röd brasa, signerad med GANs nya modernistiska signatur G.A-N.

Omslag av GAN till Bengt Lidforss sista bok *Polemiska inlägg* 1913.

Gösta Adrian-Nilssons skönlitterära böcker

- Dikter*, Ljus förlag, Stockholm 1907. 64 pag. sidor med fyra vinjetter och omslag av GAN.
Sånger om kärleken och döden, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1908. 83 pag. sidor med åtta vinjetter och omslag av GAN.
Porträttet och andra berättelser, W&W, Stockholm 1910, 149 pag. sidor. Omslag trol. av GAN.
Den försvunna modellen och andra berättelser, Framtidens bokförlag, Malmö 1912. 179 pag. sidor. Omslag av GAN.

Referenser

- GAN-arkivet, Lunds universitetsbibliotek, med bl.a. GANs dagböcker och klippalbum.
 GANs minnesanteckningar från 1947, Kulturens arkiv, Lund.
 Intervjumaterial, brev m.m. i författarens ägo.
 Ahlstrand, Jan Torsten, *GAN. Gösta Adrian-Nilsson. Modernistpionjären från Lund*, Signum förlag, Arlöv 1985.
 Ahlstrand, Jan Torsten, *Gösta Adrian-Nilsson. Arbeten på papper 1915–1924*, Galerie Bel'Art, Stockholm 2015.

- Ahlstrand, Jan Torsten, Bosson, Viveka och Belenius, Kent, *GAN. Gösta Adrian-Nilsson. Perioden 1914–1932*, Mjellby konstgård/Halmstadgruppens museum, Halmstad 2002.
- Aspekter på modernismen* (red. Eva Kjerström-Sjölin), Kulturens årsbok, Lund 1997.
- Broder Gösta! Nils Lindgrens brev till GAN 1943–57*, sammanställda av Agneta Lalander, Almlöfs förlag, Ödeshög 2011.
- Ek, Sven B., *Nöden i Lund En etnologisk stadsstudie*, Liber förlag, Lund 1971, 1982.
- GAN. Gösta Adrian-Nilsson 1884–1965*, katalog till retrospektiv utställning i Liljevalchs konsthall och Malmö konsthall (red. Louise Robbert), Stockholm 1984.
- Herrar Wahlström & Widstrand. Brev till förlaget 1884–1984*, sammanställda och kommenterade av Andreas Gedin, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1984.
- Honnens de Lichtenberg, Hanne, *Zahrtmanns skole*, Forum, København 1979.
- Leopold, Lennart, *Skönhetsdyrkare och socialdemokrat. Studier i Bengt Lidforss litteraturkritiska gärning*, Gidlunds förlag Södertälje 2001.
- Lidforss, Bengt, *Polemiska inlägg*, Framtidens bokförlag, Malmö 1913 (med omslag av GAN).
- Lindgren, Nils, *Gösta Adrian-Nilsson*, Rabén & Sjögren, Halmstad 1949.
- Malmberg, Bertil, *Ett stycke väg. Memoarer*, Stockholm 1950.
- Skånes litteraturhistoria I. Fram till 1940-talet*, Corona, Malmö 1996.

Föredraget hållet i Heimdall den 22 juni 2011.

